

Кірка Д. В., здобувач вищої освіти,
Донецький національний університет імені Василя Стуса,
Україна

Мулярчук О. П., здобувач вищої освіти,
Донецький національний університет імені Василя Стуса,
Україна

СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРА ТОЛЕРАНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ СТАРШОГО ПІДЛІТКА

Термін «толерантність» (від лат. *tolerantia*) утворився від латинського дієслова *tolero* – «нести, тримати», а також «переносити, зберігати, годувати, залишатися». Етимологія терміна вказує на здатність людини «виносити», «переносити» важкі речі, терпіти певні незручності й негаразди. Похідні від латинського кореня *tolerance* і *toleration* зустрічаються вже в античності і відповідають змісту «страждання» [6, с. 362]. Поняття «толерантність», незважаючи на тривалий термін його існування, не отримало однозначного трактування і досі є предметом обговорення в багатьох дослідженнях.

Н. Якса поняття «толерантність» розглядає у соціально-філософському значенні та розуміє його як «певну соціальну якість міжлюдських відносин, а також окремих індивідів чи груп, які характеризуються установкою на доброзичливе сприйняття «іншого», бажання не лише зрозуміти, але й, за можливості, прийняти традиції, культуру, переконання, вірування, інтереси, цінності і т. ін. цього «іншого» [14, с. 146].

Відповідно до Декларації принципів толерантності, схваленої Генеральною конференцією ЮНЕСКО (1995), «...толерантність означає поважання, сприйняття та розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, форм самовираження та самовиявлення людської особистості...» [4].

Психологічний зміст толерантності найповніше відображено в психологічному словнику: «...придбана стійкість; стійкість до невизначеності; етнічна стійкість; межа стійкості (витривалості людини); стійкість до стресу; стійкість до конфлікту; стійкість до поведінкових відхилень» [1].

Н. Асташова, зауважує, толерантність є ніщо інше, як «...шанобливе ставлення до чужої думки, оцінка вчинків і поведінки інших людей, готовність до розуміння і співробітництва у вирішенні питань міжособистісної, групової та міжнаціональної взаємодії» [2]. О. Грива толерантність розуміє як «повагу і визнання рівності, відмова від домінування і насильства, визнання багатомірності і різноманіття людської культури, норм та вірувань» [9, с. 9]. На думку вченої, в основі толерантності знаходиться позитивне значення власної унікальності та унікальності іншої особистості.

Т. Білоус розглядає толерантність у педагогічному аспекті. На думку вченого, толерантність є «комплексною особистісною якістю, що підлягає цілеспрямованому вихованню в навчально-виховному процесі і самовихованні та поєднує в собі: високий рівень знань, вмінь і навичок шанобливого ставлення до „іншого” під час особистісної взаємодії і спілкування; володіння моральними принципами та прийомами спілкування; здатність до цілісного сприйняття „іншого” з розумінням його специфічних характеристик як проявів індивідуальності та неповторності; емоційно-вольову готовність до критичного діалогу з „іншим”; здатність до компромісу та готовність частково поступитися власними інтересами для подолання та попередження конфлікту; здатність критично ставитись до себе як до „іншого” для подальшого особистісного самовдосконалення» [5, с. 8].

Отже, ми окреслили основні підходи до визначення поняття «толерантність». *Толерантність* ми будемо трактувати як моральну якість особистості, що проявляється в повазі до іншої особистості, готовності прийняти інших такими, якими вони є; здатність для пошуку компромісів у міжособистісних та міжгрупових взаєминах. Виховання толерантності в учнів – це цілеспрямована, систематична робота, що спрямована на створення умов щодо набуття навичок толерантної поведінки і позитивної взаємодії з іншими.

Необхідно зазначити широке розмаїття авторських підходів до визначення структурних компонентів толерантності. Розглянемо деякі з них.

Г. Бардієр вважає, що у структурному плані толерантність може бути описана за допомогою схеми, яка включає три основні компоненти: афективний (емоційні реакції, переживання, почуття), когнітивний (знання, судження, думки), конативний (дії, наміри, поведінка) [3]. О. Грива виокремлює такі складові: а) когнітивну (містить знання людини, якими вона свідомо оперує; гендерні, вікові, етнічні та інші соціальні особливості представників різних груп; процеси, які характеризують сучасність тощо); б) аксіологічну (цінність особистості; паритетні, шанобливі взаємини; соціальну відповідальність за свої слова і вчинки; подолання стереотипів, упереджень, агресії); в) інструментальну (забезпечує вміння особистості взаємодіяти з іншими людьми і групами; здійснювати саморегуляцію); г) якісну (регламентує якості особистості: терпіння, відсутність тривожності, емпатійність; критичність мислення; соціальну гнучкість; емоційну стабільність; позитивну самооцінку тощо) [9].

Дослідники О. Орлов та О. Шапіро диференціюють розуміння феномена толерантності, до складу якого належать: природна толерантність – відвертість, допитливість, довірливість – властива маленькій дитині, асоціюється з якостями її Я (толерантність типу А); моральна толерантність – терпимість, асоційована з особистістю (зовнішнім Я людини), тобто (толерантність типу Б);

етична толерантність – сприйняття, довіра, асоційована з сутністю або внутрішнім Я людини (толерантність типу В) [12].

Нашу увагу привернув підхід І. Дроздецької, яка виділяє такі ознаки сформованої толерантності:

- ціннісне ставлення до світу, самого себе, інших людей, культур і суспільства загалом;
- формування соціального досвіду, співробітництва;
- придбання навичок конструктивної міжособистісної взаємодії;
- формування самостійності та відповідальності;
- розвиток емпатії;
- формування шанобливого ставлення до інших [10].

Спираючись на наукові дослідження психологів і педагогів, вважаємо, що толерантність є якістю особистості, яка є інтегративною характеристикою особистісного (ціннісне ставлення до світу, самого себе, інших людей, культур і суспільства в цілому), пізнавального (знання про толерантність), емоційного (емпатійність), комунікативного (співробітництво в процесі взаємодії) компонентів.

Кожен із зазначених вище компонентів характеризується певними критеріями. У психолого-педагогічній літературі поняття «критерій» трактується як: показник, стандарт, який допомагає оцінити, порівняти педагогічне явище або процес з еталоном (О. Василенко) [7, с. 51]; ознака, оцінка досліджуваного об'єкта, процесу, явища, що визначає рівень його сформованості (С. Сисоєва) [13, с. 99]; сукупність основних показників, які розкривають норму, вищий рівень розвитку відповідної якості (М. Монахова) [11].

З метою визначення рівня сформованості толерантності особистості у процесі дослідження нами виокремлено такі критерії: особистісний, когнітивний, емоційний та діяльнісний. Показником особистісного критерію є сформованість рис толерантної особистості людини. Показником когнітивного критерію є сформованість знань про толерантність. Показником емоційного критерію виступає: сформованість емпатії. Показником діяльнісного критерію є сформованість комунікативної толерантності.

Стосовно рівня сформованості толерантності, то виокремлюють високий, середній та низький її рівні [8]. Високий рівень характеризується тим, що людина має глибоко усвідомлені знання про сутність поняття «толерантність», завжди готова до діалогу, співробітництва та позитивної взаємодії з представниками різних груп, зберігаючи власну ідентичність, має здатність відчувати емоційний стан і внутрішній світ іншої людини, ціннісне ставлення до себе та інших. Середній визначається тим, що знання про толерантність досить повні,

але глибоко не усвідомлені; людина не завжди готова до діалогу, співробітництва та позитивного взаємозв'язку; здатність відчувати емоційний стан і внутрішній світ іншої людини, ціннісне ставлення до себе та інших сформовано фрагментарно. Низький рівень засвідчує, що знання про сутність толерантності поверхневі або зовсім відсутні; рівень характеризується пасивністю, небажанням взаємодіяти, інколи проявляються ознаки інтолерантності, здатність відчувати емоційний стан і внутрішній світ іншої людини, ціннісне ставлення до себе та інших не сформовано. Такі діти не виявляють турботи про своїх близьких, а тим більше про інших людей.

Отже, ми визначили основні критерії, показники та рівні сформованості толерантності, характеристика яких дає можливість педагогові діагностувати їх в учнів і на цій основі прогнозувати можливі шляхи їхнього формування в освітньому процесі, формувати в учнів із низьким і середнім рівнем сформованості толерантності високий рівень їх сформованості.

Список використаних джерел

1. Антипова Е. Полікультура і толерантність у системі освіти. *Психолог.* 2004. № 18–19. С. 2–4.
2. Асташова Н. А. Проблема виховання толерантності в освітніх закладах. *Толерантне свідомість і формування толерантних відносин (теорія і практика)*. Москва : МПСИ; Воронеж : Модэк, 2002. С. 74–85.
3. Бардир Г. Л. Соціальна психологія толерантності. СПб. : Изд-во СПб. ун-та, 2005. 120 с.
4. Береговий Я. А. Педагогіка толерантності. *Педагогіка толерантності.* 2003. № 1. С. 4–8.
5. Білоус Т. М. Виховання толерантності в студентів вищих педагогічних навчальних закладів у процесі вивчення іноземної мови: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання». Київ, 2004. 20 с.
6. Бончук Н. В. Психологічні аспекти толерантності старших підлітків. *Молодий вчений.* 2016. № 11 (38). С. 361–367.
7. Василенко О. М. Соціально-педагогічні умови адаптації молодших школярів з особливими потребами до навчання в загальноосвітній школі : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 «Соціальна педагогіка». Хмельницький, 2009. 301 с.
8. Волошина О. В. Педагогічні умови виховання толерантності у підлітків старшого віку в позакласній роботі : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук : спец. 13.00.07. Херсон, 2007. 20 с.

9. Грива О. А. Толерантність молоді у полікультурному середовищі: монографія. К. : Вид-во Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова, 2007. 275 с.
10. Дроздецкая И. А. Исследование толерантности в подростковой среде как ориентир для моделирования внеурочной деятельности школы. *Вестник Томского государственного педагогического университета*. 2012. Вып. 11 (126).
11. Монахова М. Педагогическое проектирование – современный инструмент дидактически исследований. *Школьные технологии*. 2001. № 5 С. 5–7.
12. Орлов А. Б., Шапиро А. З. Психология толерантности: проблемы и перспективы. *Вопросы психологии*. 2006. № 3.
13. Сисоева С. О. Теоретичні і методичні основи підготовки вчителя до формування творчої особистості учня : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти». К., 1997. 532 с.
14. Якса Н. В. Міжкультурна взаємодія суб'єктів освітнього процесу: навчальний посібник. Житомир : ЖДУ ім. І. Франка, 2007. 312 с.

Лосєва Н. М., доктор пед. наук, професор,
Донецький національний університет імені Василя Стуса,
Україна

СТРУКТУРА Й ОРГАНІЗАЦІЯ СИСТЕМИ ОСВІТИ ІСПАНІЇ

Можливості професійного ринку Європи загалом й Іспанії зокрема актуалізують інтерес студентської молоді і викладачів до системи європейської освіти. Нам вдалося вивчити зсередини систему освіти Іспанії і наразі маємо можливість презентувати результати цього дослідження.

Система освіти Іспанії включена до загальної освіти європейських держав і має як державні, так і приватні заклади освіти. Вона складається з чотирьох основних етапів: дошкільна освіта – Educación Infantil (від 0 до 6 років); початкова – Educación primaria (від 6 до 12 років); середня освіта: обов'язкова середня Educación secundaria obligatoria – ESO (з 12 до 16 років) та бачійерато – El Bachillerato – (з 16 до 18 років); вища освіта.

Дошкільна освіта Escuela infantil у перші три роки (Jardin de infancia) нагадує наші ясла, а з трьох років діти вже відвідують школу (Escuela de parvulos) на кшталт нашого дитячого садочка, де отримують навички соціалізації та необхідну підготовку до початкової школи.